

International Journal of Filologia
Uluslararası Hakemli E-Dergi / Referee International E-Journal
ISSN: 2667-7318 Yıl: 3, Sayı: 3, Yaz 2020

HACI HULÛSÎ BABA VE DÎVÂNİ

HACI HULÛSÎ BABA AND HİS DÎVÂN

Uz. Orhan VERGİLİ

Millî Eğitim Bakanlığı / Fatsa İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü esorv@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5614-7691

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 10.06.2020
Kabul Tarihi: 26.06.2020
Yayımlanma Tarihi: 30.06.2020
Sayı: 3, s: 55-90

Article Information: Research Article
Received Date: 10.06.2020
Accepted Date: 26.06.2020
Date Published: 30.06.2020
Volume: 3, page: 55-90

Bu makale Doç. Dr. Abdullah AYDIN yönetiminde hazırlanan Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir. Makelede Oktay New Transkripsiyon yazı tip kullanılmıştır.

Atıf / Citation

VERGİLİ O. (2020). Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı. *International Journal of Filologia*, 3 (3), 55-90

VERGİLİ O. (2020). Hacı Hulûsî Baba and His Dîvân. *International Journal of Filologia*, 3 (3), 55-90

Uz. Orhan VERGİLİ

HACI HULÛSÎ BABA VE DÎVÂNİ

Hacı Hulûsî Baba and His Dîn

ÖZ

Fani olan bu âlemde baki kalabilmek zor görünse de şair ve yazarlar eserleriyle beka sorununu kendileri lehine çözerler. Bununla birlikte adına okul, hastane, cami, vb. bulunan kişiler de yıllar geçse de unutulmazlar. Bugün Ordu'nun Fatsa ilçesinde adına bir cami bulunan Hacı Hulûsî Baba'nın da unutulmayacağı aşikârdır. Ancak yazar ve şairlerin kalıcılığı gerek ulusal gerek uluslararası zeminde geniş kitlelere yayılırken adına okul, hastane, cami, vb. yapılar bulunan kişilerin ise yerel bağlamda kısıtlı kalmaktadır. Hacı Mehmet Hulûsî Ezer, Fatsa'da bilinen adıyla Hacı Hulûsî Baba, XIX. yüzyılın sonunda -1871'de- Osmanlı Devleti'nin bir vatandaşı olarak Rize'nin Çamlıhemşin ilçesinde dünyaya gelmiş, XX. yüzyılda -1936'da- Osmanlı Devleti'nin varisi Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı olarak Ordu'nun Fatsa ilçesinde vefat etmiştir. Bu makalede ele aldığımız konu Hacı Hulûsî Baba'nın hayatı, dinî- tasavvufî yönü ile daha çok edebî kişiliği ve divan şiiri geleneği ile yazdığı divanıdır. Ayrıca divanda bulunan şiirlere de örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Hulûsî Baba, divan şiiri, divan, din, tasavvuf.

ABSTRACT

Although it may seem difficult to stay long in this world which is mortal, poets and writers solve the survival problem in their favor with their works. Besides, people who have a school, a hospital, a mosque, etc. that bear his/her name are not forgotten even after years. It is obvious that Hacı Hulûsî Baba, who has a mosque in his name in Fatsa district of Ordu, will not be forgotten either. However; while the permanence of writers and poets spreads to large masses on both national and international grounds, people with structures on behalf such as schools, hospitals, mosques ect. remains limited in the local context. Hacı Mehmet Hulûsî ERER, known as Hacı Hulûsî Baba in Fatsa, was born in Çamlıhemşin district of Rize as a citizen of Ottoman Empire in the end of XIX - in 1871- and died in Fatsa district of Ordu in XX. Century -1936- as a citizen of the Republic of Turkey, which is the successor of the Ottoman Empire. The subject we dealt with in this article is Hacı Hulûsî Baba's life, his religious-mystical aspect, his literary personality and his diwan written with his tradition of divan poetry. In addition, examples of the poems on the divan are introduced.

Keywords: Hacı Hulûsî Baba, divan poetry, divan, religion, mysticism.

Giriş

Her edebiyat içinde bulunduğu milletin kaderini yaşar. Devletler de insanlar gibi doğar, gelişir ve yıkılır. Osmanlı Devleti XIII. yüzyılın sonunda Anadolu’da kurulmuş çok kısa sürede üç kıtada altı koca asır adaletle hüküm sürmüştür. Hüküm sürdüğü bu dönem “Kuruluş, Yükselme, Duraklama, Gerileme ve Dağılma” şeklinde beş döneme ayrılır. 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti sona ermiştir. Osmanlı Devleti’nin bu süreci içinde edebiyat da -sözü edilen divan edebiyatı- ona bağlı olarak gelişim göstermiş; XIII. yüzyıla başlayan bu edebiyat XVI. yüzyılda doruk noktasına çıkmış, XVII ve XVIII. yüzyıllarda yine büyük şairler yetiştirmiştir. Devletin özellikle XVII. yüzyıla beraber duraklamaya başlaması ve Batı’ya ayak uydurma adına her alanda yapılan yenileştirme çalışmaları XVII. ve XVIII. yüzyılda doruk noktasına ulaşmış ve Islahat hareketleri, Tanzimat Fermanı ardından I. Meşrutiyet’le hız kesmeden devam etmiştir. Devletin her alanda yaptığı yenileşme çalışmaları edebiyata da sirayet etmiş, 1860’tan itibaren Tanzimat Fermanı’nın tesiriyle Tanzimat Edebiyatı adını verdiğimiz Batılı tarzda bir edebiyat oluşmaya başlamıştır. Bu durum yaklaşık altı asır devam eden divan edebiyatı geleneğini derinden sarsmıştır. Edebiyat tarihlerinde bu durum Batı Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı diye adlandırılmaktadır.

XX. yüzyılda ise batılı edebiyat büyük oranda egemenliğini ilan etse de divan şiiri geleneği ile şiir yazan şairler yok değildir: 20. yüzyılda yaşamış önemli divan şairlerinden biri Suudü’l-Mevlevî (1882-1948)’dir (İşler, 2019: 71). 20. yüzyılda divan şiiri geleneği ile eser veren bir başka isim de Yozgatlı Hüznî (1879-1936)’dir (Güneş, 2002: 5). Trabzonlu Hamâmîzâde İhsan Bey de (4 Şubat 1885-11 Mayıs 1948) klasik şiir menbaından beslenmiştir. Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958) Eski Şiirin Rüzgârıyla¹ adlı şiir kitabında divan şiiri tarzında yazdığı manzumelerini toplamıştır. Bugün Bayrak şairi olarak bildiğimiz Arif Nihat Asya (7 Şubat 1904 - 5 Ocak 1975) Rubaiyyat-ı Ârif², Kıbrıs Rubailer³ ve Nisan⁴ adlı şiir

¹ Kemal, Yahya (2017). Eski Şiirin Rüzgârıyla, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

² Asya, Arif Nihat (2013). Rubaiyyat-ı Ârif, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

kitaplarını rubai nazım şekliyle yazmıştır. Bu durum gösteriyor ki Arif Nihat Asya divan şiiri geleneğinden etkilenmiş, bu şiirin tesiriyle eserler de vermiştir. XX. yüzyılda divan şiiri geleneğini sürdüren bir diğer şair Kayserili şair Halim Kâmil Teoman'dır (Kudret,1999: 296). Abdullah Aydın'ın Kastamonulu Divan Şairleri⁵ adlı kitabında yer alan Azmî (Kamber), Ferîde, Fevzî, Hakkî, Mestî, Rıza (Boşdurmaz), Safî, Tevfik ve Zühdi gibi şairler XX. asırda divan şiiri geleneğini devam ettirmişler ve güzel örnekler vermişlerdir.

Hacı Hulûsî Baba, XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın başlarında yaşamış, Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemi ve yıkılışına, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna şahit olmuş; edebiyatın Batılılaşma sürecine girdiği Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Âtî ve Millî Edebiyat Dönemlerinde gelenekten kopmayarak divan şiiri geleneğini sürdürmüş ve divanını kaleme almıştır.

A. Hacı Hulûsî Baba

1. Hayatı

Şiirlerinde Hulûsî mahlası kullanan Hacı Mehmet Hulûsî Erer, Rize'nin Çamlıhemşin ilçesi Yukarı Kale-Dik Varoş (Yazlık) köyündendir. Timoşoğlu ailesinden Mehmet Arif Efendi ve Zübeyde Hanım'ın altıncı çocuğu olarak 01.07.1871 (Hicrî 1287) tarihinde dünyaya gelmiştir. Hacı Hulûsî Baba eğitilmiş bir ailede yetişmiştir. Çukurlu'nun Güvelioğlu'dan aktarımına göre, "Ağabeylerinden biri yüzbaşı iken şehit olmuş, diğer biri de operatör doktordur." (Çukurlu, 2015; Güvelioğlu, 2015: 196). Ağabeylerinden Şükrü Efendi Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevî dergâhında yedi yıl tasavvuf eğitimi almış, köyünün sosyal ve kültürel durumunu mizahî bir üslupla hece ölçüsünü kullanarak şiirleştirmiştir.

Hacı Hulûsî Baba ilk eğitimine Pazar rüştiyesinde başlamış, ardından Suçatı köyündeki medreseye devam etmiştir. Henüz on sekiz yaşında üç arkadaşıyla hacca gitmiş, hacı olmuştur. Hacı lakabı buradan gelmektedir. Çukurlu'nun Güvelioğlu'dan aktarımına göre, "Akabinde ilim ve tahsil için

³ Asya, Arif Nihat (1976). Kıbrıs Rubaileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

⁴ Asya, Arif Nihat (1964). Nisan. Güven Yayınevi.

⁵ Aydın, Abdullah (2019). Kastamonulu Divan Şairleri, Sonçağ Akademi Yayınları. Ankara

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

seyahate çıkmış ve eğitimine Arabistan ve Türkistan'da devam etmiştir. Bu arada Afganistan, Buhara, Belh, Tataristan, Noğayistan ve Merginan gibi bölgelerde bulunduktan sonra Anadolu'ya dönüp Ordu'nun Fatsa ilçesinde Osman Paşa Medresesinde görev yapan Müderris Abdülhâmid Efendi'nin ders halkasına girmiştir. Burada üç senelik tahsiliyle birlikte toplam 33 yıl süren ilim yolculuğu ve tahsil hayatını tamamlamış, 1321/1902-1903'te hocasından icazet almıştır.” (Çukurlu, 2015; Güvelioğlu, 2015: 197).

Farsça, Rusça ve Lazca bilen Hacı Hulûsî Baba uzun yıllar süren dinî ve tasavufî eğitim gezilerinin ardından Fatsa'ya gelmiş, Fatsa'da vermiş olduğu vaazlar sayesinde tanınmış ve Fatsa halkı tarafından çok sevilmiştir. Fatsa'nın ileri gelen eşraflarından biri olan Hacı Kibar Ağa'nın torunu Halime Fahriye Hatun'la evlenmiş ve bu evlilikten Zübide Nesime, Fatmatüz Zehra ve Hatice Leyla adında üç kızı olmuştur. Ömrünün geri kalan kısmını Fatsa'da geçirerek müderrislik, imamlık, sorgu hâkimliği ve müftülük görevlerini ifa eden Hacı Hulûsî Baba, Ankebut Sûresi'nin 57. ayetinde belirtilen “ Her nefis ölümü tadacak, sonra döndürülüp bize getirileceksiniz.” hüküm gereği 21.12.1936 tarihinde rahmeti Rahman'a kavuşmuştur. Hacı Hulûsî Baba'nın kabri Fatsa'nın İslamdağ Mahallesi'nde (Dağgüvezi) bulunan Kibarağa Aile Mezarlığı'ndadır.

Hacı Hulûsî Baba gece gündüz Kur'an tahsili yapan, alçakgönüllü, cömert, dünya malına tamah etmeyen, zor zamanlarda fikrine başvurulmuş, çevresince sevilip sayılan, hem ismi hem de mahlası olan Hulusi'nin anlamı gibi samimi, candan, halis ve içi temiz, kişilik sahibi biridir. Kendi tarafından yaptırılan, Hacı Hulûsî Baba Caddesi üzerinde bulunan Hacı Hulûsî Baba Cami (Tekke Cami) bugün Fatsa'nın en önemli ibadethanelerinden biridir.

2. Menakıbı

Fatsa'da Osmanlı döneminde tersane bulunup bu tersanelerde korvet adı verilen küçük savaş gemileri üretildiği gibi ticarî gemiler de yapılmaktaymış. Yine bir gün bir geminin üretimi bitirilip denize indirilmiş, ne var ki gemi yol almamış. Bunun üzerine teknik incelemeler yapılmış; ancak geminin yol almasına engel bir durum tespit edilememiş. Duruma kimse bir anlam verememiş. Orada bulunan ahaliden biri bu durumu bir de

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

hocaya soralım demiş. Aklına Hacı Hulûsî Baba gelmiş. Hacı Hulûsî'ye durumu arz edip tersaneye davet etmiş. Hacı Hulûsî Baba tersaneye gelip geminin çevresinde dolaşmış ve geminin gövdesindeki bir tahtayı gösterip “Bu tahta sahibinden izin alınmadan buraya çakılmış, bu tahtayı buradan çıkarıp yerine başka tahta çakılırsa gemi yol alır.” demiş. Bunun üzerine denilen yapılmış ve gemi yol almaya başlamıştır.⁶

3. Tarikatı ve Tarikat Silsilesi

Hacı Hulûsî Baba, Kadirî tarikatına mensuptur. Bu yolda Belh, Buhara, Horasan, Aşkabad, Hicaz, Şam, Kudüs, Mısır ve Bağdat'da eğitim almıştır. Ardından Fatsa'ya gelmiş, burada Kadirî tarikatı öğretisini yaymak için tekke açmış ve tekkeye şeyh olmuştur. Bugün bu tekke, cami (Hacı Hulûsî Baba Cami) olarak hizmet vermektedir. Divanın on ikinci şiirinde Kadirîliği bir meslek olarak seçtiğini ifade eder. Gavs-ı âzam olarak nitelendirdiği Abdülkadir-i Geylanî'ye bağlı olduğunu ve şeyhinin ismini Muhammed Ra'uf Tâhirî olarak belirtir ki şeyhi aynı zamanda Medine-i Münevvere'de Harem-i Şerif İmamıdır. Yine aynı şiirde bir kolunun da Nakşibendî olduğunu söyler. Çukurlu'nun Güvelioğlu'dan aktarımına göre,

“Meşihat Arşivi'nde bulunan dosyasında Fatsa Kadısı tarafından 15 Nisan 1332/1916'da tasdik edilmiş ilmiye İcazetnamesi ve Tarikat Silsilenâmesinin de birer suretleri vardır. Dosya'da bulunan Hilafet Silsilenâmesinde mensup olduğu Kadirî Silsilesi şu şekilde kayıtlıdır: Hz. Ali (R.A), Hasan-ı Basrî, Habib-i Acemî, Davud-i Taî, Maruf-i Kerhî-Serî Sekatî, Cüneyd-i Bağdadî, Ebu Bekir eş-Şibli, Abdullah El-Yumnî, Ebu'l-Ferec Tarsusî, Abdülkadir Ebu'l-Hasen Ali Hakkarî, Ebu Said'ul-Mubarek ibn-i Ali el-Mahzunî, Muhammed Muhiddin Abdülkadir Geylanî, Ebu'l-Abbas Ahmed, Burhaneddin et-Tunusî, Ahmed bin Haceru'l-Askalânî, Zekeriyye'l-Ensarî, Cemaleddin Muhammed bin Ahmed Remlî, Ahmed Medenî, İbrahim Kürdanî, Muhammed Tahir Efendi, İbrahim Tahir Efendi, Muhammed Said Tahir Efendi, Muhammed Esad Tahir Efendi, Muhammed Said Tahir Efendi, Muhammed Esad Tahir Efendi, Muhammed Rauf Tahir Efendi, Mehmet Hulûsî Efendi.” (Çukurlu, 2015; Güvelioğlu, 2015: 197).

Atatürk inkılapları neticesinde tekke, zaviye ve türbeler 30 Kasım 1925'te kabul edilen bir yasayla kapatılmıştır. Böylelikle türbedarlıklar ile dervişlik, şeyhlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik gibi birçok tasavvufî unvan kaldırılmıştır. Bu Kadirî tekkesi de yasayla birlikte kapatılmış; ancak

⁶ Kaynak Kişi: İsmail Hakkı Çelik, Yaş: 72, Eğitim Durumu: İlkokul, Meslek: Kitapçı.

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

bu yapı “Tekke Camii ve Hulûsî Baba Camii” adıyla ibadete açık tutulmuş ve imamlığına Hacı Hulûsî Baba getirilmiştir.

4. Edebî Kişiliği

a. Dil

Hacı Hulûsî Baba 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında yaşamıştır. Yaşadığı zaman dilimi itibarıyla Osmanlı Devleti’nin yıkılışına ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna şahitlik etmiştir. Şairin yaşadığı zaman diliminde eski edebiyatın yanında özellikle yeni Türk edebiyatı ivme kazanmış, dilde yavaş yavaş sadeleşmeye gidilmiştir. Özellikle 1911’de Selanik’te çıkan Genç Kalemler dergisinde “Yeni Lisân” adıyla yayımlanan makalede Türkçenin ön plana çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında Hacı Hulûsî Baba gerek almış olduğu eğitim gerek dinî- tasavvufî yönü itibarıyla dinî-tasavvufî terimlerin, Arapça- Farsça kelime ve tamlamaların yer aldığı bir dil kullanmıştır. Fakat o günün şartları göz önüne alındığında genel anlamda şiirlerini sade bir dille yazdığı söylenilebilir.

Şairin bunun yanında Farsça yazılmış bir şiiri de bulunmaktadır. Divanın 66. şiiri olan bu şiirde şair, Farsça şiir yazabilecek kadar bu dile hâkim olduğunu göstermektedir. Bazen şiirinde günlük dilde kullanılmayan Arapça veya Farsça sözcükler kullanmış, okurları zorlanmasın diye bu kelimenin hemen yanına anlamını yazmıştır.

Hacı Hulûsî Baba; eserinde deyimleri de kullanmış, deyimlerin anlam zenginliğinden faydalanmıştır: aklı ermek, fedâ etmek, ârzû etmek, afv etmek, el açmak, duâ etmek, eteğin tutmak, cân vermek, kulak vermek, yola girmek, yalın ayak, el çekmek, kan ağlamak, kulak vermek, gözüünü açmak, ‘ibret almak, kan dökmek, vd.

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda dikkat çeken bir başka husus, Eski Anadolu Türkçesinde görülen “-ısar, -iser” gelecek zaman ekine yer verilmesidir: **idiser**, **gidiser**, **olısar**, **kalısar**, **görıser**, **tutulısar** gibi.

Anadolu Türkçesinde görülen zarf-fiil eki olan -uban, -üben divanda sıklıkla kullanılmıştır: saç**uban**, düş**üben**, gir**üben** gibi. Divanda göze çarpan

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

bir başka husus ise emir kipinin 2. tekil şahıs için ekli biçimi “ -gıl, -gil ” kullanılmasıdır: eylegil.

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda şu anda eski şekilleri kullanılmayıp birtakım ses değişikliği ile kullanılan Türkçe kelimelere de yer verilmiştir: Kanı (hani), kangı (hangi), kanda (nerde), urdu (vurdu), eyülmez (iyi olmaz anlamında), söyündür (sönmek, parlaklığı gitmek), sındırmak (1.kırmak, parçalamak. 2. bozmak. 3. yenmek, tepelemek. 4. korkutmak, yıldırma), itürdiñ (yitirdin), yuyasın (yumasın), delü (deli), bilürem (bilirim), berü (beri), irgürür (eriştirir), vd.

Hacı Hulûsî Baba vezne uydurmak için bazen Türk kelimeleri birleştirmiş (ne ola/n’ola) bazen de Arapça kelimelerde bazı sesleri kullanmamıştır (lem‘ân/leme‘ân ve men ‘aref/men ‘arefe).

Divanda göze çarpan bir husus da Farsça “bağ-çe” – günümüzde bahçe şeklinde kullanılır- sözcüğünü Hacı Hulûsî Baba “bakçe” şeklinde kullanmaktadır. Hacı Hulûsî Baba şiirinde bazen bir mısraının içerisinde Farsça uzunca bir tamlamaya yer vermiştir:

Āsumān-ı şafha-yı cāndan göründü çün hilāl
Hulûsî bayrām-ı kün şavmet tamām şod ve’t-tamām
G 234-9

Şair bazen de bir sözcüğü ilk mısrada tekrar tekrar kullanmış, ikinci mısrada ise aliterasyon yaparak ses ve ritmi sağlamıştır:

İşbu devrān devr olup devrān olunca ba‘ de-mā
‘Āşık u şādıklarā büyük kemāl görünecek
G 203-3

b) Üslup

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda daha çok âşık tarzı halk şiirinde rastladığımız ancak divan şiirinde de kullanılan “Dedim-Dedi” şeklinde şiir vardır. “Divan şiirinde karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış gazellere de rastlanır. Dedim-dedi biçiminde yazılan böyle şiirlere mürâcaa denir.”

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

(Dilçin, 1986: 101). Gazel nazım şekliyle yazılan bu şiir, bir mürâcaaa gazel örneğidir.

Tekkelerde tevhit halkaları kurular, çeşitli şekillerde zikirler çekilir. Bunlardan biri de “Lâ İlâhe illallah” sözüdür. Allah’tan başka ilah yoktur, anlamına gelen bu söz mutasavvıf şairler tarafından şiirlerde kullanılmıştır.

“İlâhileri genellikle makamlarına göre bir araya getiren “mecmûa-i ilâhiyyât” türü eserler taranarak tesbit edilen ilâhi formlarının başlıcaları şunlardır: 1. Tevhid. Allah’ın varlığı, birliği, esmâ ve sıfatı ile bunların çeşitli tecellilerini anlatan dinî manzumelere tevhit ilâhisi denir. Hem cami hem tekkelerde okunan bu ilâhiler tekkelerde kelime-i tevhit ve ism-i celâl zikri esnasında zâkirler tarafından nakarat kısımlarında “Allah, yâ Allah, hû Allah, illallah, lâ ilâhe illallah” gibi ibarelerle okunur. Güftesi Yûnus Emre’ye ait, “Taştı rahmet deryâsı / Gark oldu cümle âsî” beytiyle başlayan “illallah” nakaratlı hûzî makamında ilâhi bunlardandır.” (Uzun, 2000: 66).

Hacı Hulûsî Baba tekkelerde yetişmiş mutasavvıf bir şairdir. Onun şiirlerinin birçoğunda tevhit halkası sözü geçmekte ve bu halkaya dâhil olunması gerektiği belirtilmektedir. Şairin divanında yer alan tevhit türündeki “lâ- İlâhe illallah” redifli şiiri Yunus Emre’nin yukarıda ifade edilen şiirinden izler taşır. Şair her dizinin sonunda cezbe hâliyle bu zikri tekrarlar:

Budur Allah’ın şükri **lâ-İlâhe illallah**

‘Āşık olanın zikri **lâ-İlâhe illallah**

Dervîş olanın fikri **lâ-İlâhe illallah**

Olalım çihri-i bikri **lâ-İlâhe illallah**

(Hulûsî, 1915: 92b); (Vergili, 2020: 470)

Tasavvuf edebiyatında hû şiiri yazma geleneği vardır “Hû, mutlak varlığın çıplak gözle görülmesi mümkün olmayan sırrından ibarettir. Bütün mevcudat ondan zuhûra gelmiştir. Tıpkı çekirdek gibi. Bir bitki önce çekirdek iken sonra nasıl ağaç şeklinde ortaya çıkmışsa, mevcudat da, Hû çekirdeğinden açılıp saçılmıştır. Çekirdeğin hayat bularak ağaca dönüşmesi ve yeşillenip türlü meyveler şeklinde görünmesi gibi, mevcudatın aslı da bir iken, kendisini bin bir görüntü içinde göstermiştir. Ağacın aslı çekirdektir buzun aslı da sudur.” (Tatçı ve Kurnaz, 2016: 6). Hacı Hulûsî Baba tekkelerde yetişmiştir. Onun şair olması bu geleneği sürdürmesini sağlamış ve hû redifli şiirler yazmıştır:

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

Mevsim-i gül geldi bülbül başladı güftâra **hû**

Nağmeler itdi çıkıp karşı gül-i ruhsâra **hû**

(Hulûsî, 1333: 85a); (Vergili, 2020: 441)

Hacı Hulûsî Baba'nın dinî-tasavvufî şiirler yazdığını bu nedenle üslubun oluşmasında dünya ve dinî görüşünün etkili olduğunu söylemek gerekir. Dolayısıyla gerek şiirlerinde kullandığı kelimeler gerek şiirlerinde takındığı tavır bunu göstermektedir. Şair bu bakımdan şiirlerinde ayet, hadis ve dinî-tasavvufî terimler kullanmıştır. Bu durum muhteva incelemesi sırasında ele alındığından burada yeniden ele alınmamıştır.

5. Eserleri

Hacı Hulûsî Baba, 33 yıl kadar süren gezilerinde topladığı ayrıca kendi yazdığı eserlerle beraber çocuklarına zengin bir kütüphane bırakmıştır. Gerek kendi eserleri gerek de topladığı kitapların büyük çoğunluğu kaybolmuştur. Bugün Hacı Hulûsî Baba'nın varlığını bildiğimiz üç eseri vardır:

a. Divan

Hacı Hulûsî Baba'nın en önemli eseri olan divanda 334 şiir bulunmaktadır. Hacı Hulûsî Baba divanının sonunda yer alan şiirin 13. beytinde eserini tamamladığı seneye tarih düşürmüştür. Bu tarih Hicrî 1333'tür. Miladî ise 1915'tir. Buna göre şair divanını 1915'te tamamlamıştır.

Vefâsın umma dünyânîñ lâ-büdd şimdengeri anîñ

Hezâr u se şad u sî u se olup 'ömr-i cihân geçdi

(Hulûsî, 1333: 102a); (Vergili, 2020: 570)

Hacı Hulûsî Baba'nın daha çok dinî- tasavvufî konulardaki şiirlerini içeren bu eseri II. bölümde incelenmiştir.

b. İslâm Manzûmesi

Hacı Hulûsî Baba'nın İslâm Manzûmesi adlı eseri bir ilmihâl (ibadet usûllerini, din kaidelerini bildiren kitap) olup manzum şekilde yazılmıştır. Eser aruz vezniyle yazılmış olup kalıbı “mefâîlün mefâîlün feûlün”dür.

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

Kafiye örgüsü aa, bb, cc, dd... şeklindedir. Eser Fatsa'da yazılmıştır. Hacı Hulûsî Baba eserini Hicrî 1338, Miladî 1920'de bitirmiştir. Eser, 198 sayfadan oluşmakta olup 189 dinî konunun (imânın şartları, Peygamber Efendimiz, yüksek şan ve şeref sahibi olan peygamberler, namazın çeşitleri, ramazan orucu, zekât, abdest alma, gusül, teyemmüm, mest, fitr, oruç ve çeşitleri, hac ibadeti, kurbân, akîka kurbanı, Kur'ân-ı Kerim'i hatim, vb.) şiir şeklinde ibadet usûllerini ve dinî kaidelerini açıklamaktadır. Dinî içerikli olan eser, didaktik bir özellik taşımaktadır.

c. Kitâb-ı Bürhân-ı Etkiyâ Ehâdis-i Sultân-ı Enbiyâ

Hacı Hulûsî Baba'nın nesir olarak yazdığı Kitâb-ı Bürhân-ı Etkiyâ Ehâdis-i Sultân-ı Enbiyâ adlı eseri Peygamber Efendimizin hadislerini içermektedir. Eserde bin üç yüz otuz dört hadis yer almaktadır. Eserde hadislerin kaynağına (râvileri) yer verilmemiştir. Eser Arapça olarak Fatsa'da yazılmıştır. Eserin tamamlanma tarihi Hicrî 1334, Miladî 1916'dır.

B. Hacı Hulûsî Baba Dîvânı

Bu makalede üzerinde çalışılan nüsha bir fotokopi olup eserin aslı bulunmamıştır. Halen Fatsa'da sahafılık yapan İsmail Hakkı Çelik 1974 yılında eserin aslının kendisine Hacı Hulûsî Baba'nın damadı olan Fehmi Gedikoğlu tarafından getirildiğini, aslından fotokopi yaparak eseri çoğalttığını ve eserin aslını Fehmi Gedikoğlu'na verdiğini ifade etmektedir. Daha sonraki yıllarda İsmail Hakkı Çelik, Fehmi Gedikoğlu hayattayken ona birçok kez eseri sorduğunda onun eseri ne yaptığını bilmediğini söylediğini belirtmektedir. Elde bulunan nüsha 102 varak olup her sayfada ortalama 19 satır bulunmaktadır. Eser rika yazı biçimi ile yazılmıştır. Eserde harekelendirme yapılmamıştır. Eserin ilk şiiri bir gazel olup tür olarak münâcâttır ve ilk beyit bir hamdeledir. Eserlerin hamdele ve salvele ile başlaması bir gelenektir. Eserin son şiiri de bir gazel olup dünyanın faniliğini ortaya koymaktadır.

1. Divanın Şekil Özellikleri

a. Nazım Şekilleri

Divan edebiyatında şairlerin şiirlerini topladıkları eserlere divan denir. Divan kelimesi Farsça bir terimdir. Edebî bir terim olarak da şairin seçme şiirlerinden oluşan eserin adıdır. Yani şair yazdığı her şiiri divanına

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

koymayabilir. “Divan, bizzat şairi tarafından tertip edilebileceği gibi edebî zevke sahip başkaları tarafından da oluşturulabilmektedir. Genellikle bir şair bir divan tertip ederken çok yazan bazı şairler birden fazla divan oluşturmuşlardır. Az yazanlar ise şiirlerini topladıkları küçük hacimli eserlere divançe demişlerdir.”(Aydın, 2014: 45). Divan edebiyatı şiir ağırlıklı bir edebiyattır. Şairler eserlerini bu divanlarda topladığı için bu edebiyata Divan edebiyatı denilmektedir. “Oysa bu adlandırma yedi asırdan fazla süren bu edebî dönemde kullanılmamıştır.”(Aydın, 2014: 46).

Divandaki şiirler belirli bir düzene göre bir araya getirilir. “Şiirlerin bir araya getirilmesinde ise nazım şekillerine göre bir düzenleme yapılmaktadır. Yaygın olan tertip sırası kaside, musammat, kısa mesnevi, gazel, rübai, kıt’a, nazm, tarih şiirleri, müfret ve mısralar şeklindedir.”(Aydın, 2014: 46). Bu şekilde olan divanlara mürettep divan denilmiştir. Hacı Hulûsî Baba Dîvânı incelendiğinde şairin bu tertip sırasına uymadığı gibi içinde kaside, tarih, lugaz, muamma, müfret ve azade gibi şekiller de bulunmamaktadır. Bu nedenle divan “gayri mürettep divan”dır. Divanda gazel, müseddes, murabba, kıta ve müstezad nazım şekilleri karışık şekilde bulunmaktadır. Divanda bulunan nazım şekilleri ile ilgili inceleme aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir:

Nazım Şekli	Şiir Sayısı	Kullanım %
Gazel	297	88.65
Müstezad	7	2.09
Kıta	4	1.19
Murabba’-ı Mütekerrir	2	0.59
Murabba’-ı Müzdevic	19	5.68
Muhammes-i Mütekkerrir	1	0.29
Müseddes-i Mütekkerrir	5	1.49
Toplam	335	

Tablo 1: Nazım şekillerinin dağılımı

Tabloda görüldüğü üzere Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda nazım şekilleri bakımından bir çeşitlilik göze batmakla birlikte gazel sayısının bir hayli fazla olduğu ortadadır. Gazel divan edebiyatında en çok kullanılan nazım şeklidir. Denilebilir ki divan edebiyatı gazel edebiyatıdır. Gazel “özellikle

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

kadın, aşk, güzellik, şarap, tabiat gibi konularda yazılmış belirli biçimdeki şiirlerin adıdır.” (Dilçin, 1986: 78). Hacı Hulûsî Baba Divanı’ndaki gazeller ise konu bakımından değişiklik göstermekle birlikte tasavvuf, ilahî aşk, hayatın geçiciliği, övgü, ölüm, vb. konuları içermektedir. Birçok divanda görülen kaside, rübâ’î, tuyuğ gibi nazım şekillerine ait örnekler bu divanda bulunmamaktadır. Divanda beyitlerle kurulan nazım şekli (gazel, kıta, müstezad) sayısı 307, bentlerle kurulan nazım şekli (murabba, muhammes, müseddes) sayısı 27’dir. Divanda toplam 296 gazel vardır. Divanın 298. şiiri bir mürâcaa gazel örneğidir. Karşılıklı konuşma şeklinde oluşan bu gazel “Dedim-Dedi” düzeninde soru-cevaplardan oluşmaktadır. Divandaki 113. gazel bir musammat gazel örneğidir. Musammat gazellerin dize ortalarında iç kafiyeleri bulunur. “İç kafiye matladan sonra gelen beyitlerin birinci dizelerinin sonu ile her iki dizenin ortasında bulunur. Matla beytinin ortaları da ayrıca kafiyelenir. Matla beytinin ortasında iç kafiye bulunmayan musammat gazeller de vardır.” (Dilçin, 1986: 98-99). Hacı Hulûsî Baba Divanı’ndaki musammat gazelinin ilk beytinde iç kafiye yer almamaktadır:

- 1 Mü’minler rāhat olur münāfık şadā ider
Kendiniñ helākine dört yana nidā ider
- 2 Düşmüş mazlūm bir yola Hāḡ şatar bir pūla
Va’ d iderse bir ḡula ḡulf ile edā ider
- 3 Versen aña emānet alır eyler ḡıyānet
Hem kāzib hem ihānet herkesle ḡavḡā ider
(Hulûsî, 1333: 32b); (Vergili, 2020: 234)

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nda gazeller, genellikle 5-15 beyit arasında yazılmıştır. Divanda 16, 17, 18, 19, 20, 25, 26, 29 beyitlik gazeller de mevcuttur. Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nda dikkat çeken noktalardan biri de 44 beyitlik bir gazel bulunmasıdır. Divan şiirinde gazellerin beyit sayılarının fazla olmasıyla ilgili örnekler vardır. “Şimdilik tespit edilebilen en uzun gazel, 61 beyitle Kemâl Ümmî ve 51'er beyitle de Nesîmî ile Sâkıb Mustafa Dede'ye aittir.” (Kurnaz ve Çeltik, 2011: 53).

Gazellerin toplam beyit sayısı 3035'tir. Gazellerin beyit sayıları ve kaç gazelde kullanıldıkları şöyledir:

Beyit Sayısı	2	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	25	26	29	44
Şiir Sayısı	1	2	19	89	59	47	21	14	19	7	3	5	1	2	1	1	1	1	2	1

Tablo 2: Gazel beyit sayıları

Hulûsî Baba Divanı'nda toplam dört “kıt'a” nazım şekli bulunmaktadır. “Arapça bir kelime olan “kıta” (kıt'a), parça anlamındadır. Bu nedenle bir şiirin herhangi bir bölümü, bir bendi; dörtlük, iki beyitlik kısa şiirler vb. sözlük anlamlarıyla kullanılır. Edebî terim olarak kendine mahsus özellikleri olan bir nazım şeklinin adıdır.”(Kurnaz ve Çeltik, 2011: 289). Nazım şekli olarak “Kıt'a ilk mısraları serbest, ikinci mısraları birbiri ile kafiyeli aynı vezindeki en az iki beyitlik nazım şeklidir.”(Kurnaz ve Çeltik, 2011: 289). Buna göre kıt'aların kafiye dizilişi xa xa xa... şeklindedir. Kıt'alar genel olarak en az iki beyitten oluşur. Ancak 10-15 beyitten oluşan kıt'alar da vardır. Bu şekilde uzun kıt'alara büyük kıt'a anlamında “kıt'a-i kebire” denmektedir. Hulûsî Baba Divanı'nda bulunan kıt'alar da birer kıt'a-i kebire örnekleridir. Divandaki ilk kıt'a 10, ikinci kıt'a 12, üçüncüsü 13 ve dördüncüsü 14 beyitten oluşmaktadır:

Beyit Sayısı	10	12	13	14
Şiir Sayısı	1	1	1	1

Tablo 3: Kıt'a beyit sayıları

Divanda kullanılan nazım şekillerinden biri de mütezaddır. “Mütezad Arapça “ziyade” kökünden “artırılmış, eklenmiş”

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

anlamlandırılır. Nazım şekli olarak müstezâd, gazelden türetilmiş bir şekildir.”(İpekten, 2016: 35). Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda müstezâd nazım şekliyle yazılmış yedi şiir örneği bulunmaktadır. Divanda yer alan müstezad ve beyit sayıları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Beyit Sayısı	5	6	9	11	17
Şiir Sayısı	2	1	1	2	1

Tablo 4: Müstezad beyit sayıları

Divanda kullanılan bir diğer nazım şekli murabba’dır. “Murabba’, ‘dört köşeli, dörtlü’ demektir. Edebiyatımızda da aynı vezinde dörder mısralık bendlerin birleşmesinden oluşan nazım şekline de murabba’ adı verilmiştir. Murabba’lar genellikle 5-7 bend olarak yazılırlar.”(İpekten, 2016: 85). İlk bendin dört mısrası kendi arasında kafiyeli, diğer bendlerin ilk üç mısrası aralarında, dördüncü mısraları da ilk bendle kafiyelidir. Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda toplam 20 adet murabba’ bulunmaktadır. Bunlardan 2 tanesi murabba’-ı mütekerrirdir. 19 tanesi de murabba’-ı müzdeviçtir.

Murabba’ların bendlerinin sonundaki mısra, diğer bendlerin sonunda tekrar edilmişse buna murabba’-ı mütekerrir denir. Kafiye şeması aaaA bbbbA ccccA... şeklindedir. Hulûsî Baba Divanı’nın 58’inci şiiri olan ve 6 bendden oluşan murabba’ örneğinde ilk beytin kendi arasında kafiyeli olduğunu; ikinci bend ile birlikte diğer bendlerin ise ikinci bendin son mısranın tekrar edildiğini görmekteyiz. Bu murabba’ örneği de murabba’-ı mütekerrirdir.

- 1 ‘ Afv kı1 ‘ işyânımı ey bî-naẓîr dil-ber meded
Gece gündüz ismiñi göñlüm ider ezber meded
Dâdımı imdâdımı ver Allahü ekber meded
Yâ Muhammed kı1 şefâ‘ at şâhibü’l-kevşer meded
- 2 Āh u enīn eylerim artdıkça ‘ işyânım dâ’im
Dîde giryân dil perişân sine sūzânım dâ’im
İtmişim muhkem tevessül vird-i zebânım dâ’im
Yâ Ebâbekir ‘ Ömer ‘ Oşmân ‘ Ali Hâyder meded

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

- 3 Baħr-i hikmetdir Muħammed siz o baħrin gevheri
 Sizle tezyin idecek Rabbenā cā-yı maħşeri
 Çār yāri Aħmed'in sizziz daħı dīn reh-beri
Yā Ebābekir 'Ömer 'Oşmān 'Ali Ĥaydar meded
 (Hulûsî, 1333: 17a); (Vergili, 2020: 173-174)

Divandaki murabba'-ı mütekerrirlerin toplam bend sayısı 11'dir.
 Divandaki murabba'-ı mütekerrir bend sayıları şöyledir:

Bend Sayısı	5	6
Şiir Sayısı	1	1

Tablo 5: Murabba'-ı Mütekerrir bend sayıları

Murabba'-ı müzdevic ise bendlerin son mısraları yalnız kafiye ile bağlanmışsa bu çeşit murabba'lara denir. Kafiye şeması aaaa bbba ccca... şeklindedir. Divandaki murabba'-ı müzdevic bend sayıları ve kaç murabba'-ı müzdevicde kullanıldıkları şöyledir:

Bend Sayısı	5	6	7	8	9	10	11	12	13	18
Şiir Sayısı	3	2	3	2	2	2	1	1	2	1

Tablo 6: Murabba'-ı müzdevic bend sayıları

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nda yer alan murabba'-ı müzdevicler, toplam 169 bendden oluşmaktadır.

Muhammes, "Her bendi 5 dizeden oluşan nazım biçimine denir." (Dilçin, 1999: 217). Muhammeslerin mütekkerrir, müzdevic gibi çeşitleri olduğu gibi Hulûsî Baba Divanı'nda mütekkerrir muhammesin yedi bendlik bir örneğine rastlamaktayız. Muhammes-i mütekkerrirde bentlerin beşinci dizeleri her bentte tekrar edilir. Kafiye şeması aaaaA bbbba ccccA... şeklindedir.

Bend Sayısı	7
Şiir Sayısı	1

Tablo 7: Muhammes-i Müzdevic bend sayıları

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

Müseddes nazım şekli de divanda kullanılmıştır. “Aynı vezinde altı mısralık bendlerin birleşmesiyle meydana gelen musammatlara müseddes denir. Genellikle 5-7 bend arasında yazılmışlardır. Az olmakla birlikte 12 bende kadar uzayan müseddesler de vardır.”(İpekten, 2016: 104). Müseddesler de müzdeviç ve mütekerrir diye ikiye ayrılır. Hulûsî Baba Dîvânı’nda 5 adet mütekerrir müseddes örneği vardır. Yani son iki dizenin diğer bendlerin son iki dizesinde tekrar edilen müseddes mevcuttur. Şairin divanında yer alan 5 şiir, müseddes-i mütekerrir olup toplam 34 bendden oluşmaktadır:

Bend Sayısı	5	7	8	12
Şiir Sayısı	1	1	2	1

Tablo 8: Müseddes-i Mütekerrir bend sayıları

b. Vezinler

Divan şiiri aruz vezniyle yazılır. Hacı Hulûsî Baba da eserinde vezin olarak aruzu benimsemiş, az sayıda şiirinde heceyi kullanmıştır. Hacı Hulûsî Baba divanında remel bahrinin “fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilün” kalıbını daha fazla kullanmıştır. “Remel bahrinin bu kalıbı, hem ahengi hem de kullanılışının kolaylığı nedeniyle Türk şairlerce en çok benimsenen ve kullanılan kalıbıdır.” (İpekten, 2016: 223). Hacı Hulûsî Baba eserinde 160 kez bu kalıbı kullanmıştır. Bu kalıbın ardından hezec bahrinin “mefâ’ ilün mefâ’ ilün mefâ’ ilün mefâ’ ilün” kalıbını 90 kez kullanmıştır. Bu kalıp da şiirimizde en çok kullanılan hezec bahridir. Yine divanda en çok yer tutan kalıp hezec bahrinin ahenkli kalıplarından “mef’ ülü mefâ’ ilü mefâ’ ilü fe’ ülün” kalıbıdır. Bu kalıp Türk şairlerince benimsenmiştir. Bu kalıbı eserin 41 şiirinde görmekteyiz. Hacı Hulûsî Baba eserinde “fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilün” kalıbıyla 14 defa şiir yazmıştır. Bu kalıp hece ölçüsünün 11’li kalıbına uygunluk göstermektedir.

Hacı Hulûsî Baba Türkçede uzun ünlü harflerin bulunmamasından dolayı sıklıkla imâle yapmakla beraber, bazen uzun okunması gereken heceleri kısa okuyarak zihâftan çokça faydalanmıştır. Bu durum 20. yüzyılda normal bir durum olarak görülmelidir. Şair aruz ölçüsünü kullanırken ulamadan da faydalanmıştır. Şairin özellikle remel bahrinin

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

“fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” ve hezec bahrinin “mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” kalıplarını iyi kullandığını ancak diğer kalıpları kullanırken sıklıkla aruz hatalarına düştüğünü bununla beraber aruza hâkim ve aruzu kullanmada başarılı bir şair olduğunu söyleyebiliriz.

Divanda bulunan 85, 111, 119 ve 160. şiirlerin -ki bunlar gazeldir- vezinleri tespit edilememiştir. Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda vezin kalıpları ve şiir sayıları ile kullanılma yüzdeleri aşağıda belirtilmiştir:

Sıra	Bahirler	Aruz Kalıpları ve Yüzdeleri	Şiir Sayısı	%
1	Remel	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün	160	47.76
2	Remel	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘	1	0.29
3	Remel	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün	14	4.17
4	Remel	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün	3	0.89
5	Hezec	Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün	90	26.86
6	Hezec	Mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün	41	12.23
7	Hezec	Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ülün	1	0.29
8	Hezec	Mef‘ülü mefâ‘ilün mef‘ülü mefâ‘ilün	1	0.29
9	Muzârî	Mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün	6	1.79
Vezni Tespit Edilemeyen (85,111, 119 ve 160. şiirler)			4	1.19
TOPLAM			321	95.83

Tablo 9: Aruz kalıpları, sayıları ve yüzdeleri

Hacı Hulûsî Baba, divanında hece ölçüsünü de kullanmıştır. 7’li hece ölçüsünü 1, 11’li hece ölçüsünü 12 ve 14’lü hece ölçüsünü 1 kez kullanmıştır. Şairin hece ölçüsünü de başarılı bir şekilde şiirlerinde kullandığını görmekteyiz. Divanda kullanılan hece ölçüleri, sayıları ve yüzdesi aşağıya çıkarılmıştır:

Sıra	Ölçü	Hece Ölçüsü	Şiir Sayısı	%
1	Hece	7’li Hece Ölçüsü	1	0.29
2	Hece	11’li Hece Ölçüsü	12	3.59
3	Hece	14’lü Hece Ölçüsü	1	0.29
TOPLAM			14	4.16

Tablo 10: Hece ölçüsü kalıpları, sayıları ve yüzdeleri

c. Kafiye ve redifler

Hacı Hulûsî Baba, divanındaki birçok şiirde redif kullanmaya özellikle gayret göstermiştir. 296 gazelin 245’i, 7 müstezadın 5’i, 4 kıtanın 3’ü, 21 murabbanın 19’u, 5 müseddesin 4’ü ve divanında bir tane bulunan

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

muhammeste redif kullanmıştır. Böylelikle divanın toplam 277 şiiri müreddef şiirlerden oluşmaktadır. Bunlardan 40'ı ekli redif, geri kalan 237 tanesi de kelime veya kelimelerden oluşan rediflerdir. Şairlerimiz daha çok şiirlerini redifli yazarlar. “Türkçe şiirde redif çok fazla kullanılmaktadır. Şairler mısra tekrarlarıyla ya da mısra sonlarında kelime tekrarlarıyla şiire ahenk katmaya çalışmışlardır.” (Aydın, 2013: 14). Divan şiiri geleneğinde yaygın olan bu durum Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda da devam etmektedir.

Divanın 57. şiiri yalnızca kafiyeli olup redif kullanılmamıştır. Yarım kafiyeli şiirlerin sayısı çok azdır. Hacı Hulûsî Baba, divanında daha çok tam ve zengin kafiyeyi kullanmıştır. Divanın birçok şiirinde “uzun â” ile yazılan Arapça ve Farsça kelimelerle Türkçe kelime ve eklerdeki “a”yı kafiye olarak kullanmıştır:

- 1 İnşâf eyle ğayrı teĥdîd-i lisândan itme baĥş
Bir dahı böyle gelip firĥat-ı cândan itme baĥş
- 2 Ger naşîĥat eyler iseñ eyle mesrûr dilleri
Derd ile âh eyleyip âh u figândan itme baĥş
- 3 Eyle tefsîr baña ki kimdir refîĥ-i şâdıkım
Gelmeyip benim-ile geri ħalandan itme baĥş
(Hulûsî, 1333: 12b); (Vergili, 2020: 155)

Hacı Hulûsî Baba divanında bazı şiirlerde ahengi yalnızca redif kullanarak sağladığını kafiye kullanmadığını görmekteyiz. Bu durum şairin bazen kafiye bulmakta zorlandığını göstermektedir:

- 1 ‘Āşık olurlar ‘ışık ile her ehl-i münseliĥ
Şâdık olurlar şıdık ile her ehl-i münseliĥ
- 2 Bakmaz Ĥudâ’niñ nehyine aşlâ bu kâmiller
‘Āmil olurlar ‘ilm ile her ehl-i münseliĥ
- 3 Zevĥ-i cihânı terk iderler isteyü rızâ
Ābid olurlar zevĥ ile her ehl-i münseliĥ

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

- 4 Ehl-i fesâda hîç qarışmaz tenhâda qalır
Kâmil olurlar zıkr ile her ehl-i münselih
(Hulûsî, 1333: 16a); (Vergili, 2020: 169)

Divanın 79. şiirinde ise şair bir, üç, dört, beş, altı ve yedinci beyitlerde redif olarak “kimdir” kelimesini, ikinci beyitte ise nedir kelimesini kullanmıştır:

- 1 Gel[e] bî-derd sülûk it tevḥîde gör reh-nümâ **kimdir**
Ne deñlü pehlivân vardır ber-â-ber zu‘afâ **kimdir**
- 2 Hidâyet yoludur bu yol şaşın dūr olma andan ki
Ḍalâl şikâr ider seni görür gözün ğidâ **nedir**
- 3 Zâlimdir nefes esîr ider gelinmez geriye tekrâr
Yoluñu şapa uğradır duyarsın ki ḥaṭâ **kimdir**
(Hulûsî, 1333: 22b); (Vergili, 2020: 196)

Bu şiirden de anlaşılacağı üzere Hacı Hulûsî Baba nasıl söylediğinden çok, neyi söylediğine önem vermiştir. Yani şekli değil anlamı önemsemiştir.

2. Divanın Muhteva Özellikleri

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı din ve tasavvuf başlıkları altında tahlil edilerek muhteva incelemesi yapılacaktır:

2.1. Din

a. Allah

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda Allah; ‘Âlim, Bâkî, Basîr, Celâl, Cemâl, Deyyân, Ehad, Erham, Ferd, Fettâh, Feyyâz, Gaffâr, Gafûr, Ganî, Hâfız, Hak, Hâlik, Halîm, Hayy, Hû, Hudâ, İlâh, Kâdir, Kayyûm, Kerem, Kerim, Kibriyâ, Kuddûs, Lâ-yezâl, Ma‘bûd, Mevlâ, Mugîs, Pâdişâh, Perverdî-gâr, Rab, Rabbenâ, Rahmân, Rezzâk, Samed, Semî‘, Settâr, Sultân, Sübhân, Şefî‘, Tanrı, Vedûd, Yaradan, Yezdân, Zü-l-celâl isim ve sıfatları ile anılmaktadır:

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

Dal delîldir birliġiñe ki Őerikiñ aŐlā yoġ
Ferd u Eġad Bākî Ĥālîġ'ın heme maġlûġ fenā
(Hulûsî, 1333: 5b); (Vergili, 2020: 126)

b. Melekler

İmanın Őartlarından biri meleklerle imandır. “Melekler nurdan yaratılmış, fitratları sâfi, makamları sabit, günah işlemeyen mahlûklardır.”(Aydın, 2004: 37). Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nda meleklerle yer verilmiş olup bunların hesap edilemeyecek kadar çok olduġu söylenilerek özellikle dört büyük melekten üçünün ismi -Cibrîl-Cebrâ'il, Azrâ'il, İsrâfil- anılmıştır:

İdüp fermān buyurdıñ inzālını Cibrîl'e bir bir
Ĥisābsızdır melekleriñ muġarreb çār bevābıñ var
(Hulûsî, 1333: 31a); (Vergili, 2020: 228)

c. Kitaplar

İslam dininin esaslarından biri de kitaplara imandır. Kitaplar; insanların hidayete ulaştırmak amacıyla Cebrâil vasıtası ile Allah'ın peygamberlerine gönderdiġi, içinde dinin esaslarının yer aldığı kutsal kitaplardır. Yüce Allah dört büyük kitap göndermiştir. Bu kitaplar Hz. Mûsâ'ya gönderilen Tevrât, Hz. Dâvut'a gönderilen Zebûr, Hz. İsâ'ya gönderilen İncil ve Hz. Muhammet'e gönderilen Kur'ân-ı Kerim'dir. Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nda bu dört büyük kitaba yer verilmiş olup özellikle bizim dinimizin kitabı Kur'ân-ı Kerim'den sıkça bahsedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in bir diġer adı Furkân da yine divanda yerini almıştır. Ayrıca diġer kutsal kitaplar Tevrât, Zebûr ve İncil de divanda birlikte geçer.

Ehl-i Tevrât'dan mısın yoġsa bilinmez ki Zebûr
Ĥanġısıñıñ ehlinin İncil misin Furġân mısın
(Hulûsî, 1333: 78a); (Vergili, 2020: 413)

ç. Âyet ve Hadisler

Kur'ân-ı Kerim'in her bir cümlesine âyet denilmektedir. Âyetin kelime anlamı alâmet, niŐan demektir. Hadis ise Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in söz ve eylemlerine denir. Hacı Hulûsî Baba divanında birçok

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

kez âyet ve hadislerden faydalanmış, onları şiirinin içerisine ustalıkla yerleştirmiştir. Aşağıdaki beyitte şair hem hadisi hem de âyeti aynı beyit içinde kullanıyor. Beytin ilk mısrasında şair “mûtû kable en ente mût” yani “Ölmeden önce ölünüz.” hadisini, ardından ikinci mısradaki Fecr Sûresinin 28 âyetinde geçen “nidâ-yı irci’î” hitabını yani “Rabbine dön.” sözünü iktibas yoluyla hatırlatmaktadır:

Mûtû kable ente mût sırrını ğayret ile bul
Furşat elde gelmeden nidâ-yı irci’î hitâb
(Hulûsî, 1333: 7b); (Vergili, 2020: 135)

d. Peygamberler

Peygamberler Allah’ın elçileridir. Peygamber, “Allah tarafından haber getiren, Allah’ın emirlerini insanlara haber veren” (Develioğlu, 1993: 864) kişilerdir. İlk insanın da bir peygamber olması, Allah’ın emirlerini peygamberler vasıtasıyla insanlara aktarması ayrıca insanların peygamberlerin ışığında mutlak hakikati tanımaları ve ona inanmaları peygamberleri her devirde önemli yapmıştır. Hacı Hulûsî Baba divanında peygamberlere bir hayli yer vermiş, Hz. Muhammed başta olmak üzere Âdem, Mûsâ, Yûsuf, İbrâhîm, Nûh, Eyûb, Yakûb, Süleymân, İsâ, İsmâîl gibi peygamberleri de anmıştır. Ayrıca Kur’ân-ı Kerim’de geçen ancak peygamber olup olmadığını kesin olarak bilmediğimiz Lokmân ismi de divanda geçmektedir.

1. Hz. Muhammed

Son peygamber olan ve kendisine Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla kutsal kitabımız Kur’ân-ı Kerim indirilen Hz. Muhammed, Hacı Hulûsî Baba Dîvânı’nda gerek isimleri gerek sıfat ve güzel adlandırmalarıyla kendine yer bulmuştur: Muhammed, Mustafâ, Ahmed, Mahmûd, Sallî aleyh, Habîb, Mahbûb, Muhtâr, Resûl’ullâh, yâ Resûl, Fahr-i ‘âlem, iki cihân sultânı, enbiyânın serveri, şefâ’at-kân, rahmeten-li’l-‘âlemîn, ins ü cînnin serveri, fahr-i ekvân, server-i cihân, livâ’ül-Hamdîn, hatmü’l-enbiyâ, hutbe-i levlak, cemî’-i enbiyâ.

Mim Muḥammed ismidir maḥbûbuñ şallî aleyh
Sen buyurduñ pes Muḥammed[en] Resûl’ullâh aña

(Hulûsî, 1333: 5b); (Vergili, 2020: 128)

2. Diğer Peygamberler

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nda ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem, Allah'ın Tur Dağı'nda kendini Hz. Mûsâ'ya göstermesi (tecellisinin nuru) sırasında Hz. Mûsâ, Nemrût tarafından ateşe atılmak istenen Hz. İbrâhîm, gözleri oğlu Hz. Yûsuf için ağlamaktan kör olmuş Hz. Yakûp, babasından ayrı düşen Yûsuf, Allah'ın kurtuluş verdiği kişi demek olan Neciyyu'llah lakaplı Hz. Nûh, nefesi ile ölüleri dirilten Hz. Îsâ, Allah'a adanışın timsali Hz. İsmâ'îl, yüzüğünde İsm-i A'zam mührü bulunan Hz. Süleymân ve sabır timsali Hz. Eyüp'e yer vermiştir.

Yarayı yâri çekmede Eyyübî şâbir ol
Derdiñde devâ şabra şifâ olmamağ olmaz

(Hulûsî, 1333: 36a); (Vergili, 2020: 247)

e. Dört Halife

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nda Peygamber Efendimizden sonra ümmetin başı sıfatıyla İslam Devleti'ni yöneten Dört Halife'ye -Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Alî'ye- yer verilmiştir. Dört Halife'ye Hulefâ-i Raşidin (Raşit Halifeler) de denmektedir. Hulûsî Baba bazen doğrudan halifelerin isimlerini söyler bazen de lakaplarını (Hz. Ebubekir'in lakabı Sıddîk, Hz. Ömer'in lakabı, Fârûk Hz. Ali'nin lakabı Haydar ve Murtaza) kullanır.

Hacı Hulûsî Baba aşağıdaki dörtlükte Dört Halife'nin ismini söylemekte ve şöyle demektedir: İsyânım artıkça sürekli ah çekip inliyorum. Gözüm daima yaşlı, gönlüm perişan ve sinem ateş içinde. Allah'ın dergâhına yaklaştıracak duâları kuvvetlice dilime dolamışım. Yâ Ebubekir, yâ Ömer, yâ Osman ve yâ Alî, meded! Haydar, arslan anlamına gelmekle birlikte Hz. Alî'nin lakabıdır.

Âh u enîn eylerim artdıkça ' işyânım dâ'im
Dide giryân dil perişân sine süzânım dâ'im
İtmişim muhkem tevessül vird-i zebânım dâ'im
Yâ Ebâbekir ' Ömer ' Oşmân ' Ali Haydar meded

(Hulûsî, 1333: 17a); (Vergili, 2020: 174)

f. Âl-i Abâ / Ehl-i Beyt

Âl-i Abâ, Hacı Hulûsî Baba tarafından eserinde sıkça kullanılan bir tabirdir. “Hz. Peygamber ile kızı Fatime, damadı Alî ve torunları Hasan ile Hüseyin’den mürekkebe aile efradı hakkında kullanılır bir tabirdir.” (Pakalın, 1993: 51). Ehl-i beyt de Peygamber Efendimizin ev halkına verilen isimdir. Şair Peygamber Efendimizi sevdiği gibi onun ailesini de sevmektedir. Aşağıdaki beyitte Âl-i Abâ’dan Hz. Alî (Haydar), Hz. Fatma (Zehrâ) ve onların evladı Hz. Hüseyin bir arada verilmektedir:

Cedd-i pâkin îmânım fahr-i cihândır yâ Hüseyn

Vâlidayn Zehrâ dahı Haydar cândır yâ Hüseyn

(Hulûsî, 1333: 84a); (Vergili, 2020: 436)

(Hz. Hüseyin soyu, fahr-i cihân olan Peygamber Efendimizin temiz soyundan olup anne-babasının -Hz. Alî ve Hz. Fatma- cânıdır.)

g. Cennet ve Cehennem

Cennet, ahirette müminlerin gidecekleri yer olup “gölgelik bahçe” anlamına gelmektedir. Divanda cennet ile birlikte cinân, behişt, ravza-i rıdvân kelime ve kelime gruplarıyla cennet anlatılmıştır. Cehennem ise ahirette imansız ölenlerle Allah tarafından günahları bağışlanmayanların girecekleri ve azap görecekleri yerdir. Divanda cehennem ve dûzâh kelimeleri kullanılmıştır:

Zevk u zînet hür u cennet isteyene bakma hiç

Hâh-ı rızâ ‘ömrünü tebâh idene tut şimâh

(Hulûsî, 1333: 16a); (Vergili, 2020: 170)

(Zevk ve zînet, hûri ve cennet isteyene hiç bakma; Allah’ın rızası için ömrünü tüketene kulak tut.)

ğ. Namaz

Namaz İslamiyetin beş şartından biridir. Günde beş vakit namaz kılınması açısından bakıldığında en önemli ibadet namazdır. Hacı Hulûsî

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

Baba divanında dinin direği olan namaza (Arapça salat) da yer vermiştir. Namaz kelimesi Farsça bir isimdir:

İrgürür kılanları maqşad-ı aqşāya namāz
Reh-ber olur muṭlaḳā maṭlab-ı a' lāya namāz
(Hulûsî, 1333: 37b); (Vergili, 2020: 252)

(Namaz, kılanları son maksadına erdirir; pek yüksek taleplere ulaştırmak için mutlaka rehberi olur.)

h. Oruç (Savm), Zekât, Hac, Kelime-i Şehadet

Arapça bir isim olan savm, oruç anlamına gelmektedir. Oruç da İslamiyetin beş şartından biridir. Oruç niyetlendikten sonra tan yeri ağarmaya başladığı zamandan itibaren akşam güneş batıncaya kadar Allah rızasını kazanmak için yememek, içmemek vs. yasakları yerine getirmek demektir. Zekât, İslam dininin beş şartından biri olup kişinin iktisadî durumuyla ilgilidir. Zengin olan kişiler her sene Allah rızası için malının kırkta birini fakirlere vermesiyle bu ibadeti yerine getirirler. Hac ibadeti, Müslümanların Mekke'de bulunan Kâbe'yi ve çevresindeki belli yerleri zilhicce ayında dinin şartlarına göre ziyâret etmelerine denir. Şehadet ki bu kelime-i şehâdetdir ki "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resulühü" demektir. Aşağıdaki beyitte İslam dininin beş şartı beraber bulunmaktadır: Savm (oruç), salat (namaz), hac, zekât ve kelime-i şehadet. Bu sayılanlardan daha lezzetli bir iş yoktur:

Şavm u şalât hac u zekâtla anı
İt şehâdet yok o îkândan lezîz
(Hulûsî, 1333: 21a); (Vergili, 2020: 189)

1. Cin ve Şeytan

Cinler gözle görülmeyen ruhanî varlıklardır. Ateşten yaratılmışlardır. Cinler de tıpkı insanlar gibi Allah'a kullukla görevlendirilmişlerdir. Peygamber Efendimiz hem insanların hem de cinlerin peygamberidir. Cinlerin de Müslüman olanı ve olmayanı vardır. Kur'ân-ı Kerim'de Cin Sûresi bulunmaktadır. Şeytân da Allah tarafından lanetlenmiş iblistir.

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nda cin ve şeytandan bahsedilmektedir. Aşağıdaki beyitte sureti insan olup aslında içi hayvan olandan ve bu gibi insan görünümlü cin ve şeytandan bahsedilmemesi gerektiği söylenmektedir. Ayrıca bu durum insanın canını sıkmaktadır.

Şûreti insân olup hayvân olandan itme baḥş
 Şıḳma cânım cin ile şeytân olandan itme baḥş
 (Hulûsî, 1333: 11b); (Vergili, 2020: 151)

i. Müslüman, Mü'min, Ümmet

İslam dininden olanlara müslümân denir. Mümin ise iman etmiş, İslam dinine inanmış, müslüman kişidir. Ümmet, bir peygambere bağlanan topluma denir. Bu terimler günlük hayatımızda sıklıkla kullanılmaktadır. Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nda bu dinî terimlere yer verilmiştir:

İdüp bir kısmını tefriḳ bularıñ mādûnundan hem
 Kimin mü'min kimin müslim kimin küffâr iden sensin
 (Hulûsî, 1333: 83a); (Vergili, 2020: 432)

(Allah insanları seçip yüceltir, kimini alçaltır; kimini mümin eder, kimini müslüman eder, kimini de kâfir eder.)

j. Fasık, Kâfir

Fasık, Allah'ın emirlerini bilerek tanımayan, günah işleyen, sapkın, fesatçı, fenalık eden (Develioğlu, 1997: 251) anlamlarına gelmektedir. Kâfir ise Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan, küfreden, küfür içinde olan, iyilik bilmeyen kişi (Develioğlu, 1997: 480) anlamlarına gelmektedir. Kâfirin çoğulu ise küffardır:

Kimi kâfir kimi fâsıkdır dime fetvâyı kes
 Nefsiñi ıslâh idegör fâsık u küffârı ḳo
 (Hulûsî, 1333: 87a); (Vergili, 2020: 447)

(Kimi kâfir kimi fasık deme, fetvâ vermeyi bırak. Sen kendi nefsini ıslâh et, nefsindeki fasık ve küffârı kov.)

2.2. Tasavvuf

a. Vahdet, Tevhit

Vahdet yalnızlık, teklik, birlik; Allah'a yakın olma, Allah'a ulaşma anlamlarına gelir. Tevhit, vahdet kelimesinden türemiştir. Bir kılma, birleme, birleştirme, Allah'ın birliğine inanma anlamlarına gelir. Şair, aşağıdaki beyitte birlik (vahdet) ve çokluk (kesret) ilişkisini ele almaktadır:

İhtilâṭ idüp cihân lezzetine meyl eyledin
Kesret içre bulmadın vahdeti idüp ihtifâ

(Hulûsî, 1333: 2b); (Vergili, 2020: 115)

(Dünyanın lezzetlerine karışıp onlara meyl eyledin, ayrılık içindeki vahdeti (birliği) bulmadın.)

b. Vuslat

Vuslat kavuşmadır. Âşığın sevgilisine kavuşmasıdır. Âşık, her zaman sevgiliye kavuşmak için can atar; ancak bu her zaman mümkün olmamaktadır:

Kimine gösterir vuslat kapısını küşâd ider
Kimine perde açmaz esîr-i sevdâ ider Feyyâz

(Hulûsî, 1333: 45a); (Vergili, 2020: 284)

(Feyz, bereket ve bolluk veren Allah, kimine vuslat kapısını açar; kimine perde açmaz ve onu sevdanın esiri eder.)

c. Mâsivâ, Kesret

Mâsivâ, Allah'tan başka her şey anlamına gelir. Derviş olmanın aslı Allah'tan başka her şeyi terk etmektir. Kesret çokluk demek olup vahdetin karşıtıdır. Kesret âlemi Allah'ın varlığını ve birliğini görmemize engel olsa da vahdet aslında kesretin içinde yer alır:

Mâ-sivâyı terk ile tecrîd ise ger maşşadın
Varlığı mahv itmege âteş-i sūzâne gerek

(Hulûsî, 1333: 62b); (Vergili, 2020: 354)

(Eğer maksadın Allah ise Allah'tan başka her şeyi terk et. Varlığı mahv etmek için yakıcı ateş gerekir.)

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

ç. Gönül, Dil

Aşkın gerçekleştiği yer gönüldür. Gönül kelimesi Türkçedir. Bu kelimeyle beraber dilimize Farsçadan giren “dil” kelimesi de gönül demektir. Hacı Hulûsî Baba, divanında gönül ve dil kelimelerini çok fazla kullanmıştır:

Kim gördüyse anı düşdü sevdāya
Gönlünü kapdırdı gökde hümāya
Fülk dili şaldı yüce deryāya
Hayıf bu deryāda [y]üzmesi müşkil
(Hulûsî, 1333: 65b); (Vergili, 2020: 364-365)

(Kim ki sevdaya düşüp gökdeki hümaya -burada hüma Allah'tır- gönlünü kaptırdı; talih, onu yüce aşk denizine saldı. Bu denizde yüzmek zordur.)

d. Ezel, Bezm-i Elest, Bezm-i Ezel

Ezel; başlangıcı, evveli, öncesi olmayan geçmiş zaman demektir. Bezm-i elest ise Allah'ın bütün ruhları topladığı zamandır. Bu toplanan meclise bezm-i ezel de denir:

Pîr elinden içmişiz bâde-i 'ışkı tâ ezel
Biz o günden haşre tâ ayılmayız mestāneyiz
(Hulûsî, 1333: 35a); (Vergili, 2020: 243)

(Pîr elinden aşk şarabını tâ ezelde içmişiz. Biz, o günden beri kıyâmete dek ayrılmaz aşk sarhoşuyuz.)

e. Bela, Kâlû Bela

Gam ve keder anlamına gelen belâ divan şiirinde sıkça kullanılır. Bela kelimesinin evet anlamı da vardır ki ruhlar, ruhlar âleminde Allah'a bela deyip onay vermişlerdir. Kâlû Bela “Evet dediler.” anlamına gelmekte olup ruhların elest bezminde Allah'a kulluk için verdikleri sözdür:

Olmadıķ bunda muhibb kâlû belādanız
Biz anıñ-içün her belāya mübtelādanız
(Hulûsî, 1333: 35a); (Vergili, 2020: 243)

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

(Biz burada seven olmadık, biz kâlû beladan beri âşığız. Onun için her belaya düşkünüz.)

f. Hakikat

Allah'ın gizlediği ve açıkladığı her şeydir. Allah'ın isim ve sıfatlarının perde olduğu, herkes tarafından gerçekte ne olduğu anlaşılmayan nesne ve durumlara hakikat sırrı, bu sırrı keşf edip anlayanlara da hakikat ehli denmektedir:

O cevher-i haķîķati bulan terk-i fenâ ider
Düşer ' ışķına dil-dârîñ gece gündüz olur gŷyâ
(Hulûsî, 1333: 3a); (Vergili, 2020: 118)

(Hakikat cevherini bulan kötü olan her şeyi (varlığı) terk eder. Gece gündüz sevgilinin aşķına düşer.)

g. Zâhir, Bâtın

Zâhir kelimesi sözlükte “görünen, görünücü, açık, belli, meydanda; dış yüz, görünüş”(Develioğlu, 1997: 1165) demektir. Allah'ın Zâhir ismi vardır. Bâtın kelimesi ise “iç, iç yüz, gizli, görünmeyen nesne, Allah, içteki, içyüzdeki” (Develioğlu, 1997: 73) anlamlarına gelmektedir. Her şeyin içinde gizli olan bir şeyler vardır:

Ėâlib eyle sen bizi zâhir bâtın a' dāmıza
Verme yâ Râb sen bizi zâlim ķulundan it ĥalâş
(Hulûsî, 1333: 43a); (Vergili, 2020: 275)

(Allah'ım, sen bizi görünen ve görünmeyen düşmanlarımıza karşı galip eyle; sen bizi verme. Zâlim kulundan kurtar.)

ğ. Şeyh, Pîr, Mürşit, Mürît, Ârif, Âşık, Dervîş, Sâlik, Sâkî, Sofî, İnsân-ı Kâmil

Hacı Hulûsî Baba divanında birçok kez tasavvuf ehli için sarf edilen kelimeler kullanmıştır. Şeyh; tekkede başkanlık yapan, müridleri olan kişi olup pîr, mürşittir. Pîr de şeyh anlamına gelip bir tarîkatın ilk kurucusudur. Mürşid; şeyh, pîr demektir. Mürşid yol gösterici olup müritlerine Hak yolunu gösterir. Bir şeyhe bağlı olan kişiye ise mürit denir. Dervîşler, bir tarikata bağlı olup Allah'ı arzulayan alçakgönüllü, kanaat sahibi, dünyayı

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

önemsemeyen, keramet sahibi olan manevî kişilerdir. Ârif; bilen ve kavrayan anlamına gelmekte olup yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını tanıyan, Allah'a karşı görevlerinde sıdk ve ihlas üzerinde bulunan, ilâhî kudretin sırlarına vakıf olan kişi demektir. Sâlik, Allah yoluna giren, o yolda giden ve bağlı olduğu tarikatın kurallarını uygulayan, cezbeyle Allah'ın kudretini, hikmetini idrak eden kişidir. Tasavvuf yolunda olan, Allah'a ancak aşkla ulaşılacağını bilen kişilerdir. Tâlîp tasavvufta Allah'ı arzulayan kişidir Sofî, Allah'ı arzulayan kişidir. İnsân-ı kâmil olgun insân anlamına gelmekte olup beşerî iradeyi Allah'ın iradesinde eritmiş yani fenâfillah mertebesine ulaşmış kişidir:

Bundan alıp şeyhimiz Es' ad haķıķat rehberi
Erdi bize çün dem-i 'Īsâ mürde-gân buldu cân
(Hulûsî, 1333: 74a); (Vergili, 2020: 400)

(Şeyhimiz Esad, hakikat rehberini buradan alıp bize ulaştırdı. Īsâ Peygamberin nefesi nasıl insanları diriltiyorsa ölüler de şeyhimiz Esad'ın gelmesiyle cân buldu, yeniden dirildi.)

h. Tekke, Dergâh, Meyhâne, Harâbât, Mekteb-i İrfân, Maârif Mektebi, Meclîs-i Rindân

Hacı Hulûsî Baba'nın uzun yıllar tekkelerde bulunması ve Fatsa'da bir tekke kurması, şiirlerinde de tekkeden ve tekkeyi çağrıştıran kelimelerden bahsetmesi normal bir durumdur. Dilimize Farsçadan giren bir sözcük olan tekke tasavvuf ehlinin oturup kalktıkları, ayin yaptıkları yerdir. Osmanlı Devleti'nde tekkeler sosyal-kültürel, iktisadî, ilmî bazen siyasî görevler de üstlenmiştir. Küçük tekkelere zaviye, büyüklerine ise dergâh denmektedir. Tekke, dergâh demektir. Meyhâne, içki içilen yer anlamına gelen Farsça bir sözcük olup tasavvufta kulun, aşk ve şevkle Allah'a yakardığı yer; insan-ı kâmilin Allah aşkıyla dolmuş gönlüdür. Harâbât, mekteb-i irfân, maârif mektebi ve meclîs-i rindân da tasavvufta mecazen tekkedir:

Tekke-i 'ışķa girip sen hâlķa-yı tevħide gel
Girme şenlik görünen hârâba gel sevdâyı kes
(Hulûsî, 1333: 39a); (Vergili, 2020: 259)

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

(Sen aşk tekkesine girip zikir halkasına gel; şenlik gibi görülen dünyaya dalma, buradan sevdâyı kes.)

1. Halka-i Tevhîd, Zikr

Halka-i Tevhîd; tevhit halkası, Allah'ın bir olarak bilinip ilân edildiği halkadır. Tekkelerde sofuların zikir töreninde oluşturdukları daireye tevhit halkası denir. Arapça bir kelime olan zikr unutmamanın zıddı olup hatırlamaktır. Zikirde Allah hatırlanır. Zikirde Allah'tan başka her şey unutulur:

Sevip bu fenâyı hâsedle zinhâr eyleme ülfet
Dür olma halka-i tevhîde gel sen eyleme gaflet
(Hulûsî, 1333: 10a); (Vergili, 2020: 145)

(Bu dünyayı (fenâyı) sevip sakın ona lutfetme; zikir halkasından uzak durma ona gel, sakın gaflet etme.)

i. Agyâr, Vâiz

Agyâr kelimesi Arapça isim olup yabancılar, el, gayrılar, başkalar gibi anlamlara gelir. Tasavvufta ise hakîkate yabancı olanlar, hakîkati idrak edemeyenler demektir. Vâiz, ibadet yerlerinde (cami, mescit, vb.) dinî öğütlerde bulunan kişidir; vâiz bu görevini va'z etmek, konuşmak suretiyle yapar. Divanda vâiz, zâhid anlamında kullanılmış:

‘ Aklıñ ermez vâ‘ izâ bu mâ-fihâdan itme baħş
Mâ-fihâdan ol Hudâ halk itmemiş bir şey ‘ abeş
(Hulûsî, 1333: 12a); (Vergili, 2020: 153)

(Ey vâiz, dünyanın içinde olan her şeyden bahsetme, (çünkü) aklın ermez; O Allah, dünyadakilerden bir şeyi boş yere yaratmamıştır.)

j. Mahbûb, Muhibb, Cân, Cânân

Mahbûb sevilmiş anlamına gelen bir sözcük olup tasavvufta mahbûb Allah'tır. Muhib Arapça seven demektir. Tasavvuf yolunu ve o yolda gidenleri seveni ifade eder. Tasavvuf yolunu seven, fakat o yola girmemiş kişiye muhib derler. Cân; gönül, ruh, hayat gibi anlamlara gelen Farsça bir

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

sözcük olup Bektaşilikte mürid ve derviş için de cân denilmektedir. Cân, her ân cânânını arar. Cânân sevgili anlamına gelip tasavvufta Allah'tır:

Şem[‘] -i cemâle cân verip pervâne olanlar
Maḥbûb yolunda ḥürşîd-i tâbâna yetişmiş
(Hulûsî, 1333: 41a); (Vergili, 2020: 268)

(Aşağıdaki beyitte şair: “ Güzel yüzünün mumuna cân verip pervâne olanlar sevgili yolunda parlak güneşe (sevgilinin yüzü) ulaşmış.)

k. İlâhî Aşk

İlâhî aşk, Allah'a duyulan aşkı ifade eder. Dünyevî sevginin bir tarafa koyulması ve evreni yaratanın yani Allah'ın sevilmesidir. Hacı Hulûsî Baba şiirlerinde İlâhî aşkı işlemiştir:

Der Ḥulûşî kaçma zinhâr maḥbûbı sev[‘] âşık ol
‘Âşık olup olmayan maḥbûba mübtelâ[‘] abeş
(Hulûsî, 1915: 12b); (Vergili, 2020: 155)

(Hulûsî der ki: Sevgiliyi - Allah'ı- sev, ona âşık ol! Bundan sakın kaçma! Âşık olup da sevgiliye tutulmuş olmamak saçmadır!)

Şiirlerinden Örnekler

Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün

- 1 Cihânda bir cân içün biñ cânâ ey dil ricâ olmaz
Zamâne aḥbâbınıñ biñde birinde vefâ olmaz
- 2 Olurlar dost severler seni maḥgır var ise sende
Faḫîr isen velî ol nâsiñ[‘] ahdinde ifâ olmaz
- 3 Diliñ râbṭ it Ḥudâ'ya ğayra irtibâṭ-ı kalb itme
Odur kullarına dost kula kul dost ebedâ olmaz
- 4 Sevil sen sen gibi bir kula daḥı sen anı sevsen
Yine düşse başın ıztırâba saña fedâ olmaz
- 5 Bunu temyîz iden ehl-i ḳanâ[‘] atdan ider özün
Düşüp dünyâ peşine dâ'imâ cânâ cefâ olmaz

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

- 6 Alır gönlün bulardan tevḥîde ğayret ider dâ'im
Düşer 'ışkına Mevlâ'nın aña ğayrı şafâ olmaz
- 7 Yaşar kût-ı lâ-yemût setr-i 'avretle olur kâmil
Tağadd[i] rûḥa 'ışk-ile ider başka ğidâ olmaz
- 8 Hülûşî şıdk ile Mevlâ'ya yalvar ğayrısı boşdur
Temenni itmege bâb-ı Hudâ'dan mâ-'adâ olmaz
(Hulûsî, 1915: 34b-35a); (Vergili, 2020: 241-242)

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Cânımı ben bilmez idim ⁷ cân meger cânân imiş
Şimdi ol cânânı bildim ki şâh-ı hûbân imiş
- 2 Ayrı bilirdim cânı benden daḥı cânânımı
Bilmez idim ol benim tenimde olan cân imiş
- 3 Mihmân itsem da'vetiyle der iken âh bilmedim
Hûâne-i dilde baña benden evel mihmân imiş
- 4 Halka itdim dâ'imâ ğafletle şekvâ derdimi
Derd ile maḥkûm iden bende beni Yezdân imiş
- 5 Çok cefâlar bārını çekdim anıñ bildim âḥir
Añladım ḳahrı yüzünden verilen iḥsân imiş
- 6 Bilmez idim evvelâ derdini añladım henûz
Şübhesiz o maḥbûbuñ derdi baña dermân imiş
- 7 Zevḳini bilmez anıñ ṭa'nın çeker bed-nâm-ı bed
Kim inanır bed günün hep dedigi yalan imiş
- 8 Nûh Ṭufânı gelse kâr itmez dil-i üfdâdeye
Ḳaddini dal eyleyen üfdâdeniñ civân imiş

⁷ Metinde "âh" şeklinde geçmektedir.

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

- 9 Şimdi kıaddın yay gibi itdi Hülûşî kıâmetin
Varlığın ‘ aşıkların maıv eyleyen ol cân imiş
(Hulûsî, 1915: 42b); (Vergili, 2020: 272-273)

Sonuç

Hacı Hulûsî Baba bir divan şairidir. XIX. yüzyılın Osmanlı Devleti içinde dünyaya gelmiş, XX. yüzyılın Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde vefat etmiştir. Yaşadığı dönemde Batılı tarzda gelişen yeni edebiyattan etkilenmemiş - Bunda İstanbul’dan uzakta taşrada yaşaması da etken olmuştur.- Klasik Türk şiiri nazım şekillerini kullanarak 334 şiirden oluşan divanını yazmıştır.

Şairin divanında 296 gazel, 7 müstezad, 4 kıta, 21 murabba, 1 muhammes ve 5 müseddes olmak üzere toplam 334 şiir bulunmaktadır. Şair şiirlerinde Hulûsî mahlasını kullanmıştır.

Hacı Hulûsî Baba eserindeki 317’sinde aruzu, 14 tanesinde hece ölçüsünü kullanmıştır. Genel anlamda Hacı Hulûsî Baba’nın aruz ölçüsünü iyi kullandığı söylenebilir. Özellikle aruzun remel bahri olan “fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün” ve hezec bahri olan “mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün” kalıbını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Ancak yukarıda belirtilen kalıpların dışındaki kalıplarda sıklıkla aruz hatasına düşmüştür.

Hacı Hulûsî Baba dinî-tasavvufî halk şiirinden de etkilenmiştir. Şairin hece ölçüsüyle şiir yazması bu etkilenmeyi göz önüne sermektedir. Şair divanında 14 şiiri hece ölçüsü ile yazmıştır.

Hacı Hulûsî Baba aynı zamanda bir din adamıdır. Fatsa’ya gelmeden evvel birçok Türk- İslam coğrafyasını dolaşmış, buralarda gerek dinî gerek tasavvufî eğitimlerden geçmiştir. Fatsa’da imamlık ve müftülük görevlerini yürütmüştür. Bütün bunlar onun şairlik yönünü etkilemiş, eserlerinde dinî ve tasavvufî konuları işlemesini sağlamıştır. Bu durum kullandığı terminolojiyi de etkilemiştir.

Hacı Hulûsî Baba mutasavvıf bir şairdir. Kadirî tarikatına mensup olan şair Abdulkadir Geylanî’ye bağlıdır. Şair şiirlerinde tarikat silsilesini

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

vermektedir. Yine şiirlerinde el aldığı tarikat şeyhlerini ve hocalarını belirtmektedir. Şair, Nakşibendi tarikatından etkilenmiştir.

Hacı Hulûsî Baba divan şiiri geleneğini bilen, bu geleneğin kaidelerine uygun şiirler yazan ve hacimli sayabileceğimiz bir divanı bulunan, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bir “Divan Edebiyatı Şairi”dir.

Kaynakça

- Aydın, A. (2004). *Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve Dîvânı*. (1. Basım). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aydın, A. (2013). *Câhidî Dîvânı*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Aydın, A. (2014). Klasik Türk Edebiyatında Divana İsim Verme. *Ekev Akademi Dergisi*, 59, 45-59.
- Aydın, A. (2019). *Kastamonulu Divan Şairleri*. (1. Basım). Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları.
- Develioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (14. Basım). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (1986). *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*. (52. Cilt). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Dilçin, C. (1999). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. (5. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Erer, H. M. H. (1333). *Dîvân-ı Hulûsî*. Fatsa
- Güneş, M. (2002). 20. Yüzyıl Divan Şairi Yozgatlı Hüznî. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 1-16.
- Güvelioğlu, İ. G. (2015). Bir Anadolu Yazarının Kısa Notları. Celal Çukurlu (Ed.) içinde, *Mehmet Hulusi Efendi (Hacı Hulusi Baba)*. (s.194-199). Ankara: Ertem Basım.
- İpekten, H. (2016). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. (20. Basım). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Orhan VERGİLİ - Hacı Hulûsî Baba ve Dîvânı

- İşler, N. (2019). 20. Yüzyıl Dîvân Şâiri Hattât Suûdü'l-Mevlevî ve Dîvânı (Zâdegân). *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 71, 53-90.
- Kudret, A. (1999). XX. Yüzyılda Divan Şiiri Geleneğini Sürdüren Kayserili Şair Halim Kâmi Teoman, *Türk Kültürü*, 433, 296-302.
- Kurnaz, C. & Çeltik, H. (2011). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. (2. Basım). İstanbul: H Yayınları.
- Pakalın, M, Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (1. Cilt). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tatcı, M. & Kurnaz, C. (2016). *Türk Edebiyatında Hû Şiirleri*. (1. Basım). İstanbul: H Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2000). İlâhi. 24.02.2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilahi> adresinden erişilmiştir.
- Vergili, Orhan (2020). *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu
- Yazır, E. H. (2017). *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*. (Sadeleştirenler Tunç, A. & Börekoğlu, H.). Ankara: SefaYayıncılık.